

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Рівне – 2001

ББК 63.3 (0) я 43

А 43

УДК 9(438): 9(477): 321: 327: 327(477): 34(091): 329.4

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Черній Альберт Іванович

доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України
та Міжнародної слов'янської академії наук

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна

кандидат історичних наук, професор

Бачинський Вільгельм Маркович

доктор історичних наук, професор

Гайбонюк Володимир Дорофійович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Дещинський Леонтій Євгенієвич

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Ковальський Микола Павлович

доктор історичних наук, професор, академік
Міжнародної слов'янської академії наук

Кондратюк Костянтин Костянтинович

доктор історичних наук, професор

Лизогуб Юрій Маркович

доктор історичних наук, професор

Литвинчук Анатолій Іванович

кандидат історичних наук, професор,
заслужений діяч культури України

Макар Юрій Іванович

доктор історичних наук, професор

Павлюк Володимир Васильович

доктор філософських наук, професор

Постоловський Руслан Михайлович

кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії

наук

Саух Петро Юрійович

доктор філософських наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України

Степанков Валерій Степанович

доктор історичних наук, професор

Троян Сергій Станіславович

доктор історичних наук, професор (*науковий редактор*)

Шевчук Василь Петрович

доктор історичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

Друкується за ухвалою вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 30 листопада 2001 р.)

**За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори статей.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.**

ISBN 966–7281–07–7

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

4. Копилов С.А. Києво-Могилянська академія і витоки становлення слов'язознавства в Україні // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1999. – Т.2(4). – С.15-25.
5. Мыльников А.С. Зарождение академической славистики // Славяноведение в дореволюционной России: Изучение южных и западных славян. – М., 1988. – С.27.
6. Калачов Н.В. Архивы, их государственное значение, состав и устройство // Сборник государственных знаний. – СПб., 1877. – Т.IV. – С.212.
7. Центральный государственный архив древних актов (Москва). – Ф.79. – Оп.79/1, 79/2, 79/3.
8. Бантыш-Каменский Д.Н. Источники малороссийской истории // Бантыш-Каменский Д.Н. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. – К., 1993. – С.III.
9. Переписка между Россией и Польшей по 1700 год, составленная по дипломатическим бумагам управляющим Московским архивом коллегии иностранных дел Н.Н.Бантыш-Каменским. – Ч.1. – 1487-1584 // Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете (далі – ЧОИДР). – 1860. – Кн.4. – С.1-2.
10. Там само. – ЧОИДР. – 1862. – Кн.4. – С.47.
11. Карамзин Н.М. История государства Российского. Репринтное воспроизведение издания пятого, выпущенного в трех книгах с приложением “Ключа” П.М.Строева. – М., 1988. – Т.Х. – пр.473, 477; Т.ХII. – пр. 31, 37, 38, 163, 200, 201, 205, 322, 327, 486, 519, 562, 564, 601, 628, 629, 767.
12. Моисеева Г.Н. Бантыш-Каменский // Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь. – М., 1979. – С.60.
13. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России (по 1800 г.). – М., 1894. – Ч.1 – С.1.
14. Там само. – Ч.III. – С.289.
15. Там само. – С.290-291.
16. Там само. – Ч.I. – С.VI.
17. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешний сношений России (по 1800 г.): В 4 ч. – М., 1894-1902.
18. Историческое известие о возникшей в Польше униии... из хранящихся в Государственной Коллегии Иностранных дел в Московском Архиве актов и разных исторических книг. Действительным Статским Советником Николаем Бантыш-Каменским 1795 года собранное. – М., 1805.
19. Там само. – С.40.
20. Там само. – С.40-43.
21. Там само. – С.57-58.
22. Там само. – С.127.
23. Там само. – С.271-272.
24. Там само. – С.160-163. Примітки.
25. Там само. – С.404.
26. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.V. – К., 1994. – С. 657. -Примітки: Церковна унія.

Розділ 6. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Рец.: Троян С.С., Постолюк Р.М., Федорак В.Ф. Світ на зламі епох : історія кінця XIX- середини XX ст.: Навчальний посібник – К.: НМЦВО, 2002. – 240 с.

У сучасних умовах виникає загальна потреба переосмислення та всебічного висвітлення історії на межі XIX-XX століть. Враховуючи інтерес до даного періоду історичного процесу, неоднозначність тлумачення багатьох того цього часу, автори на пострадянському ідеологічно зашореному просторі надихнули нові імпульси в методологічні оцінки подій на межі двох століть.

Структура рецензованого посібника відображає події економічного, соціального, політичного, військового і духовного життя держав світу. Вона охоплює 28 тем, які більш-менш рівномірно розподіляють матеріал посібника, розкриваючи інтенсивність і швидкість змін у цивілізаційному розвитку країн і цілих регіонів.

Аргументовано розкриває прагнення авторів до нової постановки теоретичного обґрунтування та висвітлення історичного розвитку “ідея про прискорення темпів суспільної еволюції”, продекларована та обґрунтована у вступі.

Вивільнившись від другорядних факторів, подій, автори акцентують увагу на деталізації історичного процесу, яка визначала корінні зміни в усіх сферах життя не лише окремих країн, але й цілих регіонів і континентів.

Щодо хронологічних рамок навчального посібника, то з погляду історичного процесу він невеликий, але в сенсі інтенсивності соціально-економічних і політико-духовних подій він спресований, імпульсивний, трагічний і глобальний. Вирішено ще ряд важливих питань, зроблено акцент на початок новітньої епохи в розвитку історичної науки, початок краху системи колоніалізму.

Гортаючи сторінки посібника, ми констатуємо, що на відміну від багатьох подібних видань, що з’явилися в останнє десятиліття, тут невимушено здійснено поєднання історичного процесу з політологічним аналізом. Це дало можливість авторам сконцентровано в порівняно невеликій книжці подати широкій громадськості значну кількість фактичного матеріалу та теоретичних узагальнень.

Враховуючи, що посібник розрахований дійсно на широке коло читачів, від абітурієнтів до студентів фахових і не фахових факультетів університетів, у ньому подано цілу низку понятійних назв, що сприяє засвоєнню запропонованих у посібнику взаємозв’язаних подій.

Навчальний посібник підготовлено авторським колективом на вагомій науковій базі, що включає книги, монографії, підручники, наукові статті, матеріали дискусій, конференцій, мемуари, використано праці широкого кола авторів з різних країн, у т. ч. Росії, Англії, Франції. Серед них – відомі імена представників різних історичних напрямів, зокрема Е. Карр, Р. Конквест, І. Мінц, Р. Пайпс, Д. Хоскінг, В. Хальвіг, Ж-Б. Дюррозель, Ш. Ейзенштадт, а також українські сучасні історики Ю. Шаповал, А. Черній, А. Трубайчук, В. Даниленко, В. Касьянов, Г. Кульчицький та ін. При написанні книги використані англійські, французькі, російські видання як минулих десятиліть, так і кінця XX століття.

Автори зуміли використати твори різних наукових шкіл і таким чином подати цільну картину розвитку світу в більшості країн у першій половині XX ст. Звертає увагу і той факт, що в роботі над посібником знайшли належне місце статті, розвідки, матеріали дискусій, опубліковані в таких авторитетних журналах, як “Международная жизнь”, “Вопросы истории”, “Вопросы философии”, “Кентавр”, а також українських – “Український історичний журнал”, “Політична думка”. Всього використано 104 назви наукових праць і джерел, більшість із яких видані в останнє десятиріччя XX ст. (с.233-238).

Обсяг наукового видання засвідчує, що автори зуміли торкнутися історії найбільш активних у політичному, економічному, соціальному, культурному відношенні країн світу. Мова йде про континенти, особливості розвитку та вплив на світовий розвиток країн Азії, Африки, Америки. Важливе місце відведено країнам Європи, зокрема таким її окремим регіонам, як країни Центральної, Південно-Східної, Північної, Західної, Південної Європи. Залежно від

подій світової історії автори включають у контекст своєї розповіді ті чи інші країни, що створює колорит взаємозв'язаного, взаємозалежного світу. У першому розділі (на жаль, розділи не визначені певним чином) “Імперіалізм” серед великих держав світу, які перебували в епіцентрі світових подій, бачимо розповідь про Скандинавські країни. Перші десятиріччя ХХ ст. характерні спалахами народних рухів і революцій, які охопили майже всі континенти. Тут приділено належну увагу “російському фактору”. Адже за два десятки років у Росії пройшло три великих революції, які кардинально вплинули на розвиток нашої цивілізації (с. 70-106).

Справа не лише в тому, скільки сторінок приділено даній проблемі, а те, що знято ідеологічні шори у висвітленні діяльності різних політичних партій, дана сучасна оцінка подіям і фактам. І якщо жовтневим подіям 1917 року відведено належне місце як важливій події всесвітньо-історичного значення, то громадянська війна в Росії висвітлена детально, послідовно, із сучасними оцінками фактів. Зокрема наводиться три головні причини цієї кривавої війни. Вся війна розділена на етапи, визначено характерні головні риси політики “воєнного комунізму”. Дещо менше сказано про іноземну інтервенцію. У книзі підкреслено, що політика більшовиків в ряді випадків була трагічною для народу, “величезні людські жертви, що їх зазнало суспільство як внаслідок військових дій, так і в результаті “білого” і “червоного” терорів” (с.97). Про це яскраво свідчать скорочення до 1922 року кількості жителів держави на 13 млн. чоловік у порівнянні з 1913 роком (с.98).

У перше двадцятиліття ХХ віку відбулася також найбільша кривава подія – Перша світова війна. Досить лаконічно висвітлено причини, початок війни, а також представлено головних її винуватців, подано їх агресивні прагнення. І це зроблено без зайвого накопичення банальних фраз виправдання чи звинувачення тієї чи іншої сторін двох військових блоків. При висвітленні ходу бойових дій на відміну від багатьох авторів, які писали про війну 1914-1918 років, тут розкрито дипломатичну боротьбу між великими та малими державами. Нарешті автори уточнили деякі цифрові дані, які торкалися різних факторів війни та її підсумків, і що вона “дала відлік сучасній історії” (с.51).

Аналізуючи навчальний посібник відповідно піднятих тем, а їх, зважте, немало – 19, ми звертаємо увагу на тему “Становлення основ післявоєнного світу. Версальсько-Вашингтонська система”. Тут виділено ще три підтеми, на наш погляд важливих: Паризька мирна конференція, Вашингтонська конференція 1921-1922 років, Міжнародні конференції в Генуї, Гаазі й Москві (1922 р.). На цих конференціях вирішувалася ціла низка доленосних питань майбутнього людства. Саме завдяки конкретному розкриттю проблем, показу напрямів їх вирішення вдалося створити цільну картину світових подій. Відокремлено факт появи на світовій арені нового суб'єкта міжнародних відносин в особі Радянської Росії, ту обставину, що за столом переговорів більшовики і західні країни приступили до розв'язання та нормалізації спірних питань (с.69). Ця теза може прислужитися і сучасним політикам, і тим, хто вивчає історію, а також тим, хто просто з нею знайомиться.

Період після Першої світової війни займає у навчальному посібнику головне місце. Тут розглядаються ключові проблеми розвитку світової історії до початку Другої світової війни. Не випадково, що й назва розділу “Тоталітаризм проти демократії” говорить про розкол світу. Авторі розкривають складні процеси, які проходять у радянській державі та країнах капіталістичної системи. Наводяться характерні ознаки тоталітарної політичної системи – цього феномену ХХ ст., який знайшов своє втілення в Італії, Німеччині, Радянському Союзі. Разом із тим подано і головні ознаки демократії. Кожен, хто знайомиться з посібником, може їх наочно порівняти та співставити.

Висвітлюючи становлення політичної системи сталінізму в СРСР, автори розглядають це питання в контексті розвитку інших країн світу. Знайшли відображення на сторінках книги й проблеми суспільно-політичних рухів. Можливо, це одна з перших книг такого типу, в якій зроблено спробу розкрити діяльність двох напрямів у робітничому русі – комуністичного і соціалістичного – які прагнули до соціалізму, але різними шляхами. А тому викладач, вчитель, студент, громадянин, ознайомившись з важливим посібником, сам зробить висновок про переваги

форм і методів діяльності тієї чи іншої політичної партії.

Даючи характеристику перебігу подій Другої світової війни, автори справедливо відзначили його неоднозначність. Подано результати, трагічні наслідки цієї глобальної події ХХ ст.

Безперечно, заслуговує на похвалу висвітлення ролі культури у світовому розвитку. У навчальному посібнику підкреслено зміцнення традицій демократичної культури і, як поклик сьогодення, акцентовано увагу на розвиток духовної культури.

Переказати навчальний посібник неможливо. Його необхідно вдумливо, ретельно прочитати, а ґрунтовні аргументи, роздуми, факти, події засвоїти, що принесе неоціннімі результати. Ви зможете зрозуміти розвиток історичного процесу всього ХХ ст., глибше розібратися в хитросплетіннях багатьох історичних процесів першої половини минулого століття.

ЗМІСТ

Розділ 1. 10 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

С.С. Троян Українська державність: 10 років незалежності	3
В.Д. Гайбонюк Українська історична наука на межі тисячоліть: сучасний стан, проблеми.....	9
І.А. Гринчук Підготовка та виховання політичної еліти в незалежній Українській державі...	17

Розділ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

О.О. Патяка Система доказів у гродському суді на українських землях у другій половині XVI – першій половині XVII ст.	21
М.Б. Петров Історична топографія вірменських кварталів Кам’янця-Подільського кінця XVII-XVIII cc.	25
І.В. Довжук Виробництво сільськогосподарських машин у Наддніпрянській Україні наприкінці XIX ст.	31
О.В. Сидорчук Діяльність Чеського благодійного й освітнього товариства ім. Я.А. Коменського в Україні (1907 – 1917 рр.)	34
О.М. Завальнюк Відставні державні діячі – викладачі Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.).....	38
М.М. Гон Євреї в суспільно-політичних процесах у Східній Галичині (липень 1919 – березень 1923 рр.).....	46
С.І. Жилюк Українська автокефальна православна церква на Житомирщині в 20-х роках.....	52
Р.С. Пальчевський Український молодіжний рух на західноукраїнських землях, що входили до складу Польщі (1920-1939 рр.)	57
А.А. Жив’юк Початок громадсько-політичної діяльності Уласа Самчука (перша половина 1930-х років).....□	62
Р.П. Давидюк Степан Скрипник як посол до польського сейму (30-ті роки XX століття).....	70
П.О. Савчук Роль громадських організацій у зміцненні оборонно-масової роботи на промислових підприємствах України (1943–1945 рр.).....	77
Л. К. Костюк Культурно-історичні процеси в Україні на межі тисячоліть як “своєрідний виклик історії” ..□	84

Розділ 3. ІСТОРІЯ КРАЮ

О.Ф. Гень Міста-фортеці Волині, засновані князями Острозькими.....	91
О.П. Прищепя Планування і забудова міст Волині в другій половині XIX – на початку XX ст.	100
В.А. Добровичська Національна політика Другої Речі Посполитої на Волині (1921-1939 р.р.).....	104
В.І. Милусь Державно-церковні відносини на Волині у повоєнний період	108
Т.П. Пархоменко Функціональне призначення продуктів бджільництва у звичаях трудової обрядовості	118

Розділ 4. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

І.А. Хаврук Сандомирська угода 1570 р.: проблема об’єднання протестантських течій у Польщі.....□	124
Н.Г. Галун Історія Болгарії в оцінці Христо Ботева.....	129
О.Т. Безаров Влада та єврейські погроми в Росії 1881-1882 рр.....	137
А.В. Боляновський Українське питання в політиці Німеччини 1914-1916 рр.....	146

<i>О.М. Войтюк</i> Українсько-болгарські літературні зв'язки кінця XIX – початку XX століття	152
<i>О.М. Гень</i> Історіософія Томаша Масарика.....	156
<i>Г.Я. Комар</i> Людина з легенди та історична особа: штрихи до політичного портрета Карла Маннергейма	160
<i>Р.М. Постоловський</i> Інтерпретація Т.Г. Масариком чеських національних демократичних традицій як основи національної ідеології.....	168
<i>Ю.М. Терешко</i> Особливості міжнародної політики Чехословаччини в умовах поляризації Європи у 1945-1947 рр.	174
<i>А.В. Слесаренко</i> Антитоталітарний опозиційний рух у Чехословаччині (1968-1972 рр.)	181
<i>В.І. Бурдяк</i> Україна і Болгарія: проблеми злагоди в суспільстві.....	186
<i>Т.Ф. Герасимчук</i> Утворення Європейського Союзу та його роль у сучасних інтеграційних процесах.....□	189
<i>І.В. Філіпчук</i> Україна між Сходом і Заходом через призму відносин з Росією і Польщею в 90-х роках XX ст.....	194
<i>М.М. Алієв</i> Участь України у створенні Євразійського транспортного коридору (ТРАСЕКА)□	200
<i>Т.А. Христюк</i> Еволюція українсько-російських відносин у 1991-2001 рр.	206

Розділ 5. ПОЛІТИЧНА ДУМКА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

<i>С.С. Троян</i> Австрійські історичні концепції слов'янства початку XX століття.....	218
<i>В.М. Шейко</i> Становлення та розвиток культурології як науки: історіографічний аспект	224
<i>С.А. Копилов</i> М. Бантиш-Каменський як історик Польщі	233

Розділ 6. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

<i>П.О. Савчук</i> (Рец.: Троян С.С., Постоловський Р.М., Федорак В.Ф. Світ на зламі епох: історія кінця XIX- середини XX ст.: Навчальний посібник – К.: НМЦВО, 2002. – 240 с.)	239
<i>Відомості про авторів</i>	242

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 2

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С.С. Троян*

Комп'ютерна верстка – *Н.Б. Курченко*

Обкладинка – *О.Я. Тарасюк*

Коректор – *О.В. Лукашевич*

Адреса редакції: 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12
Рівненський державний гуманітарний університет

Здано до набору 1.03.2001 р. Підписано до друку 30.11.2001 р.
Формат 60x84 ¹/₈. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 16,27. Обл. вид. арк. 16,97 .
Замовлення № 8/1. Наклад 100.

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2001. – Випуск 2. – 245 с.

ISBN 966–7281–07–7